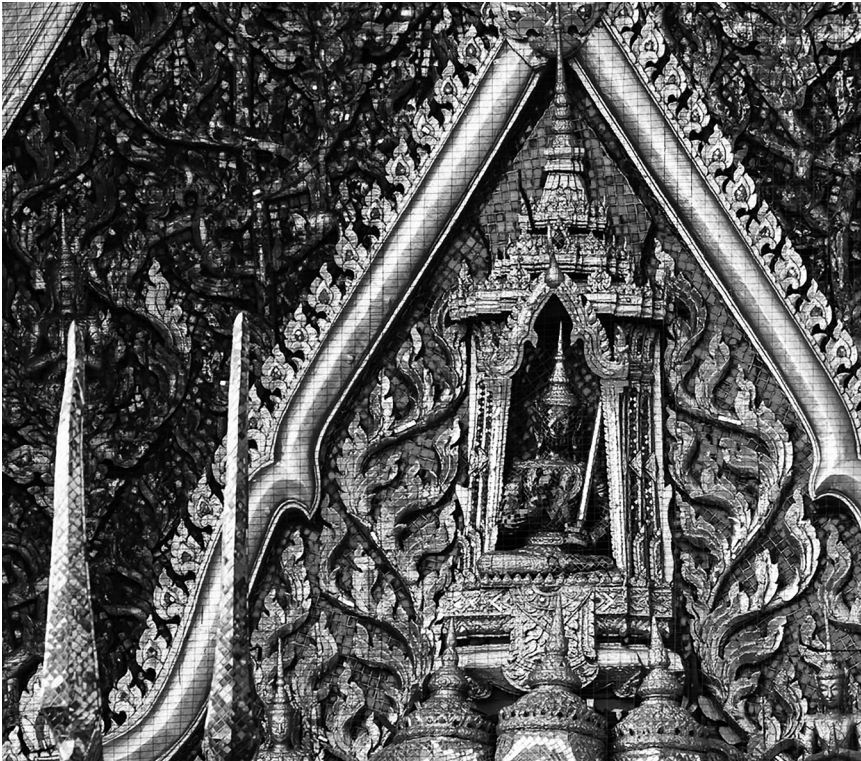

พระอินทร์ในบริบทสังคมไทย

กิตติธัช ศรีฟ้า

อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาทางออกแบบสื่อดิจิทัล คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบ
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี

คำสำคัญ พระอินทร์ ลักกะ อรรถกดา

บทคัดย่อ

เรื่องราวของพระอินทร์ปรากฏในคัมภีร์พระเวทของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งขณะนั้นพระอินทร์เป็นเทพเจ้าสูงสุด ต่อมามีการรับพระอินทร์เข้ามาในศาสนาพุทธ ในช่วงที่พุทธศาสนารุ่งเรือง พระอินทร์อยู่ในศาสนาพุทธในฐานะเทวดาที่เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า และเมื่อศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจะกลับมารุ่งเรืองอีกครั้งก็ลดลำดับพระอินทร์ลงมาเป็นเทพชั้นรอง และยกพระตรีมูรติขึ้นเป็นใหญ่ หากแต่พระอินทร์ยังคงเป็นผู้ยิ่งใหญ่ในสวรรค์ทางศาสนาพุทธมิได้เปลี่ยนแปลงไป ไทยเราจึงรับพระอินทร์เข้ามาพร้อมศาสนาพุทธ และนับถือพระอินทร์ในแบบราชาสวรรค์ ดังปรากฏชัดในการตั้งชื่อเมือง ภาพสลักที่เป็นรูปสัญลักษณ์บนหน้าบันหรือคัตติ และแนวความคิดในการสร้างสถาปัตยกรรม ซึ่งชุดความคิดนี้เป็นชุดแนวความคิด

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น หากแต่เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนไป ความนิยมในเทพองค์อื่น ๆ เพิ่มมากขึ้น เช่น พระพินนาศ จตุคามรามเทพ พระวิษณุ เป็นต้น จึงทำให้พระอินทร์นั้นไม่ได้ถูกกล่าวถึง จนกระทั่งคนไทยรุ่นหลังที่ไม่ได้สนในพุทธประวัติ หรือว่าประวัติศาสตร์ศิลปะจดจำพระอินทร์ได้เพียงแค่เรื่องราวตามที่เรียนมาในระดับประถมที่ว่า พระอินทร์ ผู้มีกายเขียวเป็นเทวดา และอาศัยอยู่ในสวรรค์เท่านั้นเอง

หลักการและเหตุผล

ประเทศไทยกล่าวถึงพระอินทร์บ่อยครั้ง ดังที่ปรากฏอยู่ในงานจิตรกรรม ประติมากรรม ศิลปกรรม สัญลักษณ์ หรือการตั้งชื่อต่าง ๆ มากมาย แม้แต่การตั้งชื่อเมืองหลวงว่า ‘กรุงเทพมหานครบวรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุธยา มหาดิลกภพ นพรัตนราชธานีบูรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถาน อมรพิมานอวตารสถิต สักกะทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์’¹ โดยคำว่า ‘รัตนโกสินทร และสักกะทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์’ นั้นสะท้อนให้เห็นว่าราชธานีนี้ตั้งใจและเน้นความสำคัญ ให้กับพระอินทร์โดยตรง หรืออาจจะกล่าวได้ว่าราชธานีกรุงเทพนี้เป็นเมืองของพระอินทร์² นั่นเอง จึงกล่าวได้ว่าพระอินทร์เป็นเทวดาสูงสุดในศาสนาพุทธ และได้รับความนิยมเรื่อยมา จนมาระยะหลัง ความนิยมในเทพเจ้าเปลี่ยนไป ทำให้พระอินทร์ถูกหลงลืมในที่สุด ด้วยเหตุผลทั้งทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และบริบทสังคมต่าง ๆ

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาเรื่องราวพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
2. ศึกษาพระอินทร์ในศาสนาพุทธ
3. ศึกษาพระอินทร์ในสังคมไทย

ขอบเขตของการศึกษา

ศึกษาเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระอินทร์ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และเกี่ยวเนื่องกับพระอินทร์ในศาสนาพุทธ และเชื่อมโยงเข้ากับพระอินทร์ในบริบทสังคมไทย

เนื้อเรื่อง

สังคมไทย ประกอบสร้างด้วยชุดความเชื่อมากมาย และหลากหลาย หนึ่งในความเชื่อเหล่านั้นคือ ผีสงฆ์ และเทวดา ความเชื่อเรื่องเทวดา เกี่ยวข้องกับ สวรรค์ชั้นฟ้า และนรกภูมิ จากที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า คนไทยส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา ซึ่งตามความเชื่อทางพุทธศาสนา เทวดา มักอยู่บนสวรรค์ เมื่อทำความดี จะได้เป็นเทวดา และได้ขึ้นสวรรค์ ซึ่งความเชื่อเหล่านี้สัมพันธ์กันกับความเชื่อในศาสนาพุทธ ที่กล่าวถึงความดี ความเลว บุญ และบาป หากแต่เทวดาที่คนไทยส่วนใหญ่กล่าวถึง มักเป็นเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เกือบทั้งสิ้น เช่น พระพรหม, พระอินทร์, พระวิษณุ, พระศิวะ และพระตรีมูรติที่เป็นการอวดารรวมเทพสามองค์ในศาสนาพราหมณ์ อันได้แก่ พระพรหม (พระผู้สร้าง) พระวิษณุ (ผู้ปกป้องรักษา) และ พระศิวะ (ผู้ทำลาย) นั่นเอง ความเชื่อเรื่องเทพ หรือเทวดาในสังคมไทย มีปรากฏอยู่ในบันทึกต่าง ๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นพงศาวดาร หรือศิลาจารึก นั้นคงหมายถึงความเชื่อแบบพราหมณ์ คงฝังรากลึกอยู่กับแผ่นดินไทยมาเนิ่นนาน ไม่แพ้กันศาสนาพุทธ ดังเช่นในการขุดค้นทางโบราณคดีหลายแห่ง นักโบราณคดีมักค้นพบพระพุทธรูป และเทพรูป อยู่ในบริเวณเดียวกัน นอกจากนั้นเรายังมักพบเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ปรากฏอยู่ในภาพจิตรกรรมฝาผนัง หรือแม้แต่ในงานปูนปั้นที่หน้าบ้านต่าง ๆ มากมายตามวัดวาอาราม และชื่อที่คุ้นหูคือ ‘พระอินทร์’

พระอินทร์ (สันสกฤต: อินฺทฺร, บาลี : อินฺท) เป็นชื่อของเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และศาสนาพุทธ โดยมีตำแหน่งเทวธิบดี หรือเป็นประมุขของเทวดาทั้งปวง มีหน้าที่ปกครองสวรรค์ และอภิบาลโลก ถือกำเนิดขึ้นในสมัยยุคเวท ดังปรากฏในคัมภีร์ฤคเวทที่ว่า

“ผู้บังคับบัญชาอาชาชาติ ราชรถ ขนคาม และปศุสัตว์านุสัตว์. ผู้กระทำให้มีซึ่งตะวัน และกาลอรุณรุ่ง ผู้กระทำให้น้ำขับเคลื่อน ไอ่ พระอินทร์นั้นแล้ว. พระอินทร์ผู้ปลดเปลื้องโศกาดูรแห่งอนาถาชน ผู้ปลดเปลื้องรัตติกาลด้วยอโยธย ผู้กระทำให้ความไม่สมบูรณ์เป็นความสมบูรณ์”

ต่อมามีการนับถือพระอินทร์ทวีมากขึ้นเรื่อย ๆ พระอินทร์กลายเป็นต้นแบบแห่งกษัตริย์ทั้งมนุษย์และเทวดาทั้งปวง ดังที่ในภควัทคีตามีบทอธิบายถึงความสำคัญของพระอินทร์ว่า

“เปรียบกับบรรดาคัมภีร์ทั้งปวง ข้าพเจ้าคือคัมภีร์สามเวท เปรียบกับเทवासูรทั้งปวง ข้าพเจ้าคือพระอินทร์ ประมุขแห่งทวยเทพ เปรียบกับสัมผัสประสาททั้งปวง ข้าพเจ้าคือปัญญาประสาท และในสิ่งมีชีวิตทั้งปวง ข้าพเจ้าคือจิตสำนึกแห่งเขาเหล่านั้น”

พระอินทร์จัดว่าเป็นเทพเจ้าองค์สำคัญในยุคพระเวท (ราว 1,000 ปีก่อน ค.ศ.)³ ซึ่งเป็นยุคที่มีการนับถือพระอินทร์มากที่สุด และรุ่งเรืองที่สุด⁴ พระอินทร์ในสมัยฤคเวทนั้น มีร่างกาย ผอม เคร่า และเล็บสีทอง ในสมัยต่อมา พระอินทร์เริ่มมีหน้าตา และรูปร่างสวยงาม โดยมีร่างกายเป็นสีแดง และกลายเป็นสีเขียวในปัจจุบัน คัมภีร์ฤคเวทกล่าวถึงพระอินทร์เอาไว้ว่า

“รังสีแห่งพระอินทร์นั้นหรือคือสีทอง. พระอินทร์ผู้มีเคราและผมสีทองซึ่งโปรดปรานการดื่มสุรานั้นเคลื่อนไหวรวดเร็วราวกับลมกรด. พระอินทร์มีใบหน้าสวยงาม... ผละกำลัง แข็งแกร่งสมชาย... เป็นวีรบุรุษโดยแท้”

พระอินทร์มีอาวุธประจำกายของพระอินทร์ ได้แก่ วัชราวุธ คือ สายฟ้า, พระขรรค์, ตะขอ และแหต่าย มีพาหนะคือช้างเอราวัณ ซึ่งปรกติจะเป็นเทวดาองค์หนึ่ง แต่เมื่อพระอินทร์ประสงค์จะเดินทางไปในที่ใด เทวดาเอราวัณก็จะกลายร่างเป็นช้างพาหนะ ตามคัมภีร์ฤคเวท พระอินทร์มีหนึ่งหน้า สี่มือ แต่โดยปรกติแล้วในจิตรกรรมต่าง ๆ มักปรากฏเพียงสองมือ เท่านั้น

ในยุคเริ่มแรกในคัมภีร์ฤคเวทตามความเชื่อเดิมของศาสนาพราหมณ์ ที่เชื่อเรื่องพระอินทร์ว่าเป็นเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่ เป็นผู้สร้างโลก เป็นเทพเจ้าแห่งสงคราม ให้เป็นเทพเจ้าแห่งความดี มีคุณธรรมตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา ตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ พระอินทร์เป็นเทวดาที่เด่นที่สุดในคัมภีร์ฤคเวท เป็นเทพแห่งบรรยากาศ มักจะถือกันว่าเป็นเอกลักษณ์กับ เสียงฟ้าร้อง และแกว่งอาวุธที่เรียกว่า “วัชระ” (สายฟ้า) ด้วยเหตุนี้ พระอินทร์จึงทรงทำลายล้างปีศาจร้าย แห่งฝนแล้งและความมืด⁵ พระอินทร์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ฤคเวทเป็นโอรสของ เทยาสี (ท้องฟ้า) และปฤถวี (ดิน) พระองค์มีวรกายใหญ่โต พระศอมีที่มา พระอุทรมีขนาดใหญ่ พระองค์ทรงพลังอันหาใครต้านมิได้ พระเกศาสีน้ำตาล ทรงมีพระทาลูเกะ (เครา) สีทองที่สั่นพลัดด้วยความพึงพอใจหลังจากดื่มน้ำโสม (สุรา)⁶ ในยุคต้น ๆ ของคัมภีร์พระเวท พระอินทร์นอกจากจะมีฐานะยิ่งใหญ่เป็นผู้สร้างโลกแล้ว ยังเป็นเทพเจ้าแห่งสงครามอีกด้วย พวกพราหมณ์ได้เพิ่มพูนความสุขสมบูรณ์ให้แก่พระอินทร์อย่างเต็มที่ ให้มีขยาได้หลายองค์ ให้เสพสุราได้ เป็นสุราที่ทำจากรากไม้ชนิดหนึ่งเรียกว่า โสมะ สุราชนิดนี้จึงเรียกว่า น้ำโสม พิธีถวายน้ำโสมแก่พระอินทร์เป็นพิธีใหญ่มากจนต้องมีคำสวดถวายน้ำโสมแก่พระอินทร์อยู่ในคัมภีร์สามเวท เป็นพิเศษ⁷

โดยในสมัยแรกมักเรียกพระอินทร์ว่า 'สักกะ' มีความหมายว่า 'ผู้องอาจเป็นเลิศ' ซึ่งขณะนั้นมีจำนวนเทวดาทั้งสิ้นสามสิบสามตน และพระอินทร์เป็นประมุขของเทวดาเหล่านี้ โดยคัมภีร์ส่วนใหญ่กล่าวถึงวีรกรรมของพระอินทร์ ในการปราบอสูรชื่อ วฤตระ (Vritra) และวีรกรรมในการอภิบาลจักรวาลนานัปการ เป็นเทพแห่งสวรรค์คอยควบคุมลมฟ้าอากาศ คำจุนสวรรค์ ให้กำเนิดดวงอาทิตย์ ทรงเกื้อกูลชีวิตมนุษย์ มีสายฟ้าเป็นอาวุธ และได้รับยกย่องว่าเป็นเทพเจ้าแห่งสงคราม มีช้างใหญ่สีขาวชื่อ เอราวัน หรือไอราวตะ

ต่อมายุคปุราณะ (ราวพุทธศตวรรษที่ 7-12)⁹ ซึ่งเป็นยุคที่ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูรุ่งเรืองที่สุดนั้น พระอินทร์ได้ถูกลดบทบาทลงเป็นเทพชั้นรอง โดยมีฐานะต่ำกว่าเทพเจ้าสูงสุดของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เทพเจ้าสูงสุดมีชื่อว่า เทพเจ้าตรีมูรติ ซึ่งเป็นการอวดารของพระศิวะ พระวิษณุ และพระพรหม โดยในสมัยนี้พระอินทร์ยังเป็นเทพแห่งสวรรค์ ควบคุมลมฟ้าอากาศแต่ไม่ได้เป็นเทพแห่งสงครามอีกต่อไป แต่พระอินทร์เป็นเทพประจำทิศตะวันออกที่อยู่ของพระอินทร์นั้น ในคัมภีร์ทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในระยะแรกนั้นไม่ได้ระบุที่อยู่ที่แน่นอนของพระอินทร์ไว้ บอกแต่เพียงว่าอยู่บนสวรรค์ และต่อมาในคัมภีร์สมัยหลังจึงได้มีกล่าวไว้ว่าสวรรค์ที่ว่านั้นตั้งอยู่บนเขาพระสุเมรุ¹⁰ มีเมืองหลวงชื่อว่า อมราวดี อย่างไรก็ตามพระอินทร์ผู้ปกครองสวรรค์นั้นไม่มีองค์ถาวรต้องสลับผลัดเปลี่ยนไป หรืออาจกล่าวได้ว่าพระอินทร์ ไม่ใช่ชื่อเรียกบุคคล แต่เป็นตำแหน่ง ดังนั้นชาวพราหมณ์-ฮินดูเชื่อว่าผู้ที่จะเป็นพระอินทร์ได้นั้นต้องมีการประกอบกุศลกรรม จะต้องประกอบพิธีอัศวเมธมาแล้วถึง 100 ครั้ง¹⁰ และพิธีนี้จะต้องเป็นกษัตริย์เท่านั้นถึงจะประกอบได้ และยังมีความเชื่อว่ากษัตริย์องค์ใดสามารถประกอบพิธีอัศวเมธครบ 100 ครั้ง จะได้อานิสงส์มาก และส่งผลให้ได้เป็นพระอินทร์แทนองค์เดิม¹¹ ตามแนวทางของพระพุทธรศาสนาผู้ที่จะเป็นพระอินทร์ได้นั้น จะต้องประกอบคุณงามความดี ด้วยการปฏิบัติตนตามหลักวัตรบท 7 ประการ คือ

1. การเลี้ยงดูมารดาบิดาตลอดชีวิต
2. การประพฤดิอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต
3. การพูดจาแต่คำอ่อนหวานตลอดชีวิต
4. การไม่พูดคำส่อเสียด ตลอดชีวิต
5. มีใจปราศจากความตระหนี่ มีการบริจาคเป็นประจำ ยินดีในการเสียสละ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต
6. พูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต
7. ไม่โกรธตลอดชีวิต ถ้าความโกรธเกิดขึ้น ก็จะมีรับกำจัดโดยฉับพลันทันที

วัดตบพทั้ง 7 ประการในทัศนะของพระพุทธศาสนานี้เน้นเรื่องความกตัญญูรู้บุญคุณของผู้ใหญ่ ในตระกูล ความไม่โกรธ ความมีเมตตา รวมทั้งความเสียสละ นอกจากเรื่องวัดตบพ 7 ประการนี้แล้ว พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสถึงความเป็นมาของพระอินทร์โดยปรับเปลี่ยนคำอธิบายพระนามของพระอินทร์เสียใหม่ เช่น ทรงปรับเปลี่ยนคำอธิบายพระนามของอินทร์ จาก พระนามว่า ท้าวศักระ ในศาสนาพราหมณ์ สมัยพระเวทมีพระนามว่า ศักระ แปลว่า ผู้ทรงอำนาจ¹² แต่ในพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า ท้าวสักกะ แปลว่า ผู้ให้ทานโดยเคารพ

แต่ถึงอย่างไรก็ดี ปัจจุบันตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พระอินทร์มีบทบาทลดลง โดยเป็นเทวดาชั้นรอง และมีหน้าที่รองจากเทพเจ้าตรีมูรติ โดยอำนาจหน้าที่บางประการของพระอินทร์ถูกถ่ายโอนไปให้กับเทพเจ้าตรีมูรติ เช่น พระศิวะกลายเป็นประมุขสูงสุดแห่งทวยเทพ และเป็นประธานเทวสภา พระนารายณ์มีอำนาจหน้าที่อภิบาลมนุษย์โลกแทน รวมทั้งพลังอำนาจของพระอินทร์ยังเป็นรองตรีมูรติ เป็นต้นว่า ในคราวที่พระนารายณ์แบ่งภาคลงไปเป็นพระกฤษณะ พระกฤษณะสามารถสำแดงเดชยกเขาบังท่าผ่นที่พระอินทร์บันดาลให้เกิดขึ้นมา เพื่อทรมานเหล่าผู้คน เพราะเสื่อมศรัทธาในพระอินทร์

พระอินทร์ในศาสนาพุทธ

จากที่กล่าวมาแล้วในข้างต้นจะเห็นได้ว่าพระอินทร์เป็นเทพเจ้าสูงสุดของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ถึงแม้จะถูกลดบทบาทลงมากในภายหลังก็ตาม แต่ก็ยังถือได้ว่าเป็นเทพเจ้าที่มีความสำคัญอย่างมากของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู พระอินทร์ได้เข้ามามีบทบาทในฐานะบริวารหรือผู้ช่วยของพระพุทธเจ้าในศาสนาพุทธ โดยการที่เทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เข้ามาผสมผสานอยู่ในศาสนาพุทธนั้น คาดว่าเริ่มตั้งแต่สมัยราชวงศ์โมริยะช่วงที่ศาสนาพราหมณ์ซบเซา ชาวศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ที่นับถือ พระอินทร์ และเทพอื่น ๆ ของพระเวทหันมานับถือศาสนาพุทธมากขึ้น ซึ่งการห้ามมิให้นับถือเทพเจ้าองค์อื่น ๆ นั้นเป็นเรื่องยาก ดังนั้นศาสนาพุทธจึงมิได้ห้ามนับถือเทพเจ้าอื่น ๆ ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู แต่เปลี่ยนเทพเจ้าเหล่านั้น จากเทพเจ้าศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ให้มามานับถือศาสนาพุทธ และกลายมาเป็นเทพเจ้าในศาสนาพุทธ ซึ่งมีบันทึกไว้ในมหาสมยสูตร แห่งพระสุตตันตปิฎก ทิมนิกายว่า

“สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่นิโครธารามใกล้กรุงบิลพัสตุ ในคราวนั้น มีเทวดานับจำนวนนับไม่ถ้วนในสากลจักรวาลมาเฝ้าพระพุทธองค์รวมทั้งเทวดาต่าง ๆ ตามท้องถิ่นต่าง ๆ ที่ชาวอินเดียเคารพนับถือกันอยู่ ในสมัยนั้น”

ข้อที่น่าสังเกตมีอยู่ว่า เทวดาเหล่านั้น ไม่ได้มาเพื่อฟังธรรม และพระบรมศาสดาก็มิได้ทรง แสดงธรรมใด ๆ โปรดเทวดาเหล่านั้น ในพระสูตรนั้นบอกไว้แต่เพียงว่า เทวดาเหล่านั้นมา เพื่อแสดงความเคารพต่อพระพุทธเจ้าเท่านั้น แสดงให้เห็นว่า เทวดาทั้งหมดนั้น เป็นชาว พุทธหรือผู้ที่นับถือศาสนาพุทธอยู่แล้ว ดังนั้นจึงมาเคารพกราบไหว้พระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้น ชาวพุทธจึงสามารถเคารพบูชาเทพเจ้าเหล่านั้นได้

ต่อมาในสมัยราชวงศ์ศุภังคะราชวงศ์สุทศวรรษที่ 4-5 ราชวงศ์ศุภังคะมีอำนาจในการปกครอง อินเดียทางภาคเหนือ ซึ่งช่วงเวลานั้น ได้มีการฟื้นฟูศาสนาพราหมณ์ที่ซบเซาในช่วงราชวงศ์ โมริยะ กษัตริย์ในราชวงศ์ศุภังคะนี้มีศรัทธาในศาสนาพราหมณ์ยิ่งกว่าศาสนาพุทธ จึงต้องการ ให้ประชาชนชาวอินเดียกลับไปนับถือศาสนาพราหมณ์กันอีกครั้ง มีผลให้ความรุ่งเรืองของ ศาสนาพุทธสิ้นสุดลง เมื่อผู้คนกลับไปนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกันอีกครั้ง นอกจากนั้น ยังตั้งตัวเป็นปรปักษ์ต่อศาสนาพุทธอีกด้วย ดังนั้นเพื่อให้พุทธศาสนาสืบทอดได้ต่อไป ผู้ที่ นับถือศาสนาพุทธในระยะนั้นนำโดยอาจารย์อัสวเมษ ราวพุทธศตวรรษที่ 6 และนักปราชญ์ ในศาสนาพุทธยุคต่อมา ในราวพุทธศตวรรษที่ 8-9 ซึ่งเป็นคณาจารย์ของนิคมายาน เช่น อสังคะ วสุพันธ์ และนาคารชุน จึงได้พยายามปรับปรุงหลักคำสอนเพื่อให้ประชาชน เข้าใจหลักธรรม และปรัชญาในศาสนาพุทธได้ง่ายขึ้น และพยายามลดช่องว่างระหว่างศาสนา พุทธ และศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งการนำเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์หลายองค์ เช่น พระอินทร์ และพระพรหม เข้ามาเป็นบริวารของพระพุทธเจ้าดังที่ปรากฏในพุทธประวัติหลาย ตอน นอกจากนี้ยังได้นำเรื่องราวเกี่ยวกับบรหฺมา และสวรรค์ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเข้ามา ผสมผสาน¹³ ในเอกสารทางพุทธศาสนานั้น มักเรียกพระอินทร์โดยทั่วไปในชื่อว่า ท้าวสักกะ หรือ ท้าวศักระ ผู้ปกครองสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โดยท้าวสักกะนั้นในบางครั้งมักถูกเรียกด้วย ชื่อ "อินทระ" หรือในชื่อที่เรียกขานทั่วไปอีกชื่อว่า "เทวานัม อินทระ" อันหมายถึง "ผู้เป็น เทวอธิบดี" หรือ "หัวหน้าแห่งคณะเทพทั้งหลาย"

กรณีของพระอินทร์ในพระเวท เป็นเทพที่ดุร้าย มีสายฟ้าเป็นอาวุธ และเป็นอมตะ ไม่รู้จัก ตาย แต่เมื่อศาสนาพุทธเปลี่ยนพระอินทร์ซึ่งเป็นเทพเจ้าที่สำคัญในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มานับถือศาสนาพุทธแล้ว พระอินทร์ก็มีหน้าที่เปลี่ยนแปลงไป คือเดิมเป็นเทพเจ้าผู้โหดร้าย ผู้ซึ่งคอยทำลายคน และสัตว์ด้วยสายฟ้ากลับกลายเป็นเทพเจ้าในศาสนาพุทธซึ่งประกอบ ด้วยความเมตตากรุณา คอยช่วยเหลือคนที่กำลังอยู่ในอันตรายให้พ้นจากความทุกข์ ตาม ปกติพระอินทร์จะประทับนั่งอยู่บนแท่นปัดงูกับพลศิลาอาสน์ พระแท่นหินอ่อน ซึ่งเป็นหิน อ่อนที่แท้จริง ซึ่งในเวลาปกตินั้นเมื่อพระอินทร์ประทับกายลงนั่งบนแท่นหินอ่อน

แทนหินอ่อนนั้นจะยุบลงไปคล้ายกับที่นึ่งสปริง และเมื่อพระอินทร์ลุกขึ้น พระแท่นนั้นก็ติดตัวขึ้นมาตามเดิม แต่ถ้าเมื่อใดมีคนผู้มีบุญบารมีในโลกมนุษย์เกิดความทุกข์หนัก พระแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ นั้นก็จะแสดงอาการแข็งกระด้าง และเกิดความร้อนขึ้นมาจนนั่งไม่ได้ พระอินทร์ก็จะสามารถรู้ได้ทันทีว่าได้เกิดเหตุร้ายขึ้นในโลกมนุษย์ และมนุษย์ผู้มีปัญหากำลังต้องการช่วยเหลือจากพระองค์อย่างรีบด่วน พระองค์จะทอดทิพยเนตรลงมาตรวจดูทันทีว่าเป็นใครอยู่ที่ไหน มีความเดือดร้อนเรื่องอะไร เมื่อทราบแล้วก็เสด็จลงมาช่วยโดยวิธีที่เหมาะสมแก่กรณี ในบางกรณีพระองค์ก็ทรงสั่งการให้เทพผู้ช่วยของพระองค์นามว่า วิสสุกรรมเทพบุตรบ้าง วิสุกรรมบ้าง เวสสุกรรมบ้าง วิชาสุกรรมบ้าง ลงมาจัดการแทน วิสสุกรรมเทพบุตรนี้เป็นทั้งสถาปนิก นักออกแบบ นักวางผังเมือง และเป็นมันฑนการด้วย เมื่อเสร็จธุระในการช่วยมนุษย์แล้วพระอินทร์ก็เสด็จกลับคืนสู่สวรรค์ แต่คิดว่าคงพักผ่อนได้ไม่นานนัก พระแท่นก็แข็งกระด้างขึ้นมา แล้วพระองค์ก็ต้องลงไปช่วยมนุษย์อีก เพราะมนุษย์ที่ทุกข์ย่อมมีมากเต็มโลกอยู่แล้ว นับว่าพระอินทร์เป็นเทพเจ้าที่ทำงานหนักที่สุดก็ว่าได้

ในคัมภีร์อรรถกถาทางพระพุทธศาสนา มีคำบรรยายไว้ว่า พระอินทร์ลงมา รับใช้พระพุทธเจ้า และพระสงฆ์ สวากเป็นครั้งคราวเวลาพระพุทธเจ้าประชวร พระอินทร์จะลงมาปรนนิบัติ พระพุทธองค์ด้วยความรักเคารพอย่างสูงยิ่ง ถึงขนาดเอากระโถนคูด (อูจจาระ) ของพระพุทธองค์เทินศิระชะออกไปเทข้างนอกทีเดียว เรื่องแบบนี้ถ้าเป็นความจริงก็แสดงให้เห็นว่า พระอินทร์ราชาแห่งเทพเจ้า เคารพรักในพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างสูงยิ่ง แม้แต่คูดก็มีได้ รังเกียจ กลับยกขึ้นเทินไว้บนศิระชะเสียอีก แต่ถ้าไม่เป็นความจริงก็แสดงให้เห็นว่าชาวพุทธรุ่นหลัง (รุ่นแต่งคัมภีร์ อรรถกถา) มุ่งจะเหยียดศาสนาพราหมณ์-ฮินดูว่าแม้แต่เทพเจ้า ที่ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเคารพบูชาสูงสุดองค์หนึ่ง ก็ยังมารับใช้พระพุทธเจ้า ถึงขนาดเอากระโถนคูดเทินศิระชะไปทิ้งได้ การยกย่องเทพของตนให้สูง และเหยียดเทพเจ้าของศาสนาอื่นให้ต่ำนี้เป็นวิธีปฏิบัติกันอยู่ทั่วไประหว่างศาสนาที่เป็นคู่แข่งกัน

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าผู้ที่นับถือศาสนาพุทธในสมัยนั้น พยายามจะลดช่องว่างระหว่างศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและศาสนาพุทธลง โดยการผนวกเอาเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์บางองค์เช่น พระอินทร์ และพระพรหม เข้ามาเป็นบริวารของพระพุทธเจ้า และนำเรื่องราวเกี่ยวกับนรกและสวรรค์ในคติของพราหมณ์มาสอดแทรกไว้ในศาสนาพุทธเพื่อให้ดูสอดคล้องกับศาสนาพราหมณ์เพื่อความอยู่รอดของศาสนาพุทธในระยะนั้น¹⁴ จนในที่สุดศาสนาพุทธในนิกายเถรวาท และมหายานได้ยอมรับนับถือเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยเฉพาะพระอินทร์ซึ่งเข้ามามีส่วนร่วมในศาสนาพุทธหลายตอนดังปรากฏอยู่พระในคัมภีร์ของฝ่ายเถรวาท

และพระพุทธประวัติของฝ่ายมหายาน เช่น ลลิตวิสูตร¹⁵ พระอินทร์ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เป็นอมตะ มีชีวิตอยู่ชั่วนิรันดร์ ดังที่กล่าวมาแล้วแต่เมื่อศาสนาพุทธเปลี่ยนเอาพระอินทร์จากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มานับถือศาสนาพุทธนั้น ก็ต้องปรับชีวิตของพระอินทร์ให้เข้ากับหลักการของศาสนาพุทธ คือตามหลักศาสนาพุทธนั้น สัตว์ทั้งปวงในภพทั้ง 3 ไม่มีใครเป็นอมตะ ต่างตกอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาทั้งสิ้น ต้องมีเกิดอยู่แล้วดับไป ซึ่งพระอินทร์ก็เป็นเช่นเดียวกัน

ตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา นามจริงของพระอินทร์ คือ สกโก หรือท้าวสักกะ อินทะ เป็นตำแหน่งแปลว่า จอม หรือยอด เพราะฉะนั้น ที่ได้มีคำว่า สกโก มักจะมีคำว่า เทวานมินโท กำกับอยู่เสมอ แปลว่า ท้าวสักกะ ผู้เป็นจอมแห่งเทพทั้งหลาย ซึ่งชื่อจะแตกต่างกันแล้วเหตุการณ์บางตอน ยังกล่าวเรื่องเกี่ยวกับพระอินทร์แตกต่างกันด้วย เช่น การจะเกิดเป็นพระอินทร์ในคติทางพุทธนั้นจะต้องประกอบมหากุศล ต้องมีจิตใจเมตตากรุณา ปวารณาที่จะช่วยเหลือผู้อื่น บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ต้องมีความกตัญญูต่อบุพการี มีวาจาสัตย์ ไม่พูดสอดเสียด และมีความอดทน ดังตัวอย่างเช่น พระอินทร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นที่รู้จักมากที่สุดในประเทศไทยคือ พระอินทร์องค์ที่เป็นมขมาณพ มีเนื้อหาอยู่ในไตรภูมิโลกยวินิจจกถา¹⁶ กล่าวว่ามขมาณพ มนุษย์ที่ตั้งอยู่ในศีลธรรม และทำแต่ความดี เป็นมีนามว่า ไผยชนตีวิมาน หรือไผยชนตีปราสาท ยิ่งไปกว่านั้นสวรรค์ชั้นดาวดึงแห่งนี้ยังเป็นที่ตั้งของอุทยานถึง 6 แห่ง เช่นจิตรลดาวัน มิสกวัน เป็นต้น

สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่สถิตของพระอินทร์ตั้งอยู่เหนือยอดเขาพระสุเมรุ ซึ่งตามคติเรื่องไตรภูมิถือว่าภูเขาแห่งนี้เป็นศูนย์กลางของโลก อันมีพระอาทิตย์ และพระจันทร์เวียนโคจรโดยรอบ สวรรค์ชั้นนี้นับเป็นสวรรค์ชั้นที่สูงที่สุดที่เชื่อมต่อกับมนุษยภูมิ (โลกมนุษย์) โดยตรง ท้าวสักกะมีชีวิตที่ยาวนานเช่นเดียวกับเทพทั้งหลาย หากแต่ก็มีวาระที่จะหมดอายุขัยตามแรงบุญของตนเองเช่นกัน ในยามที่ท้าวสักกะจะต้องจุติ (ตาย) เมื่อจิตดับไปแล้ว จะบังเกิดท้าวสักกะองค์ใหม่ (ซึ่งอาจเป็นเทพองค์อื่น) ขึ้นแทนที่ท้าวสักกะองค์เดิมทันที เรื่องราวของท้าวสักกะในทางพระพุทธศาสนาทั้งไม่ว่าจะในอดีตหรือในปัจจุบัน (ในช่วงที่บันทึกพระไตรปิฎก) ปรากฏอยู่ในชาดกและพระสูตรต่าง ๆ ซึ่งโดยมากจะอยู่ในหมวดสังยุตตนิกาย

จากที่กล่าวมานั้นพระอินทร์ในคติพุทธศาสนาแสดงให้เห็นว่าใครก็ตามไม่ว่าจะเป็นสามัญชนหรือชนชั้นสูงศักดิ์หากประกอบบุญบารมีมากก็มีสิทธิ์ขึ้นสวรรค์เป็นพระอินทร์ได้เท่าเทียมกัน พระอินทร์ในคติพุทธนั้นเป็นผู้ที่ประกอบแต่คุณงามความดีและจะคอยติดตามช่วยเหลือ

พระพุทธเจ้าอยู่ตลอดเวลา ตั้งแต่ช่วงก่อนที่จะตรัสรู้ และในพุทธประวัติในตอนที่สำคัญต่าง ๆ จนถึงตอนเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน เนื่องจากเหตุนี้เองที่พระอินทร์ แม้จะได้ถูกผนวกเข้ามาในคติทางพุทธศาสนา แต่ก็มิมีบทบาทที่สำคัญคือคอยอำนวยความสะดวกและคอยช่วยเหลือ ติดตามพระพุทธเจ้าของชาวพุทธอยู่ตลอดเวลา จึงทำให้ชาวพุทธเกิดศรัทธา และชื่นชมพระอินทร์ จนยอมรับนับถือพระอินทร์ และรับเข้ามาเป็นเทวดาในพุทธศาสนาอย่างชัดเจนโดยยกให้อยู่ในฐานะเทพผู้พิทักษ์และรักษาพระพุทธศาสนา¹⁷

หากกล่าวโดยสรุปสาเหตุที่พระอินทร์เข้ามามีบทบาทในศาสนาพุทธได้นั้น เกิดมาจากมีความต้องการให้มีผู้คนหันมานับถือศาสนาพุทธมากขึ้น ซึ่งในยุคนั้นผู้คนส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งมีอายุมายาวนานทำให้มีการฝังรากลึกในด้านความเชื่อ ดังนั้นหากต้องการให้ผู้คนหันมานับถือศาสนาพุทธมากขึ้นจำเป็นต้องนำความเชื่อดั้งเดิมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เข้ามาผสมผสานเข้ากับศาสนาพุทธ โดยในยุคแรก ๆ นั้นให้พระอินทร์เข้ามาเป็นผู้ที่นับถือในศาสนาพุทธ และต่อมาเมื่อมีการแข่งขันกันมากขึ้น จึงมีการพัฒนาเป็นการเหยียดศาสนาขึ้น จนถึงขั้นกดเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ให้เป็นเสมือนผู้รับใช้ศาสนาพุทธ และยังคงความเชื่อเช่นนั้นจนถึงปัจจุบัน

พระอินทร์ในบริบทไทย

ประเทศไทยนั้นเป็นประเทศที่มีการนับถือพุทธศาสนาอย่างยาวนานนับพันปีจนถึงปัจจุบัน โดยมีพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ แต่ก็ยังคงคติหรือความเชื่อในเทพต่าง ๆ อาทิเช่น เทพในศาสนาพราหมณ์อยู่ควบคู่กันไปเสมอ นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความเชื่อหรือการเคารพบูชาต่อองค์เทพนั้นฝังแน่นอยู่ในสังคมไทย เป็นแบบฮินดู-พุทธ มาตลอดทุกสมัยจะมีรากฐานต้นกำเนิดนี้มาจากในประเทศอินเดีย แต่สิ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้คือเมื่อความเชื่อแพร่กระจายไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ก็เป็นธรรมดาที่จะต้องถูกตีความใหม่หรือเปลี่ยนแปลงรายละเอียดบางอย่างไปบ้างไม่มากก็น้อย เช่น คติการนับถือพระอินทร์จากเทพในศาสนาพราหมณ์ฮินดู มาสู่เทพผู้พิทักษ์ในพุทธศาสนา

พระอินทร์ที่กล่าวมาข้างต้นทั้งในคติทางศาสนาพราหมณ์ และพุทธ เทพองค์นี้มีสิ่งที่คล้ายกันคือ เป็นเทพที่อยู่ในสถานะผู้ปกครองบนสวรรค์มีหน้าที่ต้องคอยปกป้องและทำการสู้รบกับเหล่าอสูร โดยเฉพาะคติพระอินทร์ในทางพุทธศาสนา พระองค์อยู่ในสถานะผู้ปกป้องและ

พิทักษ์พระพุทธศาสนา ดูแลสรรพสวรรค์และกระทำตนอยู่ในศีลธรรม สร้างแต่คุณงามความดี และหน้าที่สำคัญคือ คอยดูแลและปกป้องพระพุทธเจ้า โดยเราจะพบได้เสมอในพุทธประวัติตอนต่าง ๆ โดยที่กล่าวมานี้พอจะเป็นเหตุผลให้พระอินทร์ยังคงเป็นแบบอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของชาวพุทธตลอดมา หลักฐานที่ชัดเจนในเรื่องคติการนับถือพระอินทร์ปรากฏชัดเจนในประเทศไทยนั้นตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยจะปรากฏประเพณีการใช้พระนามของกษัตริย์ที่มีคำว่า สมเด็จพระบรมราชาธิราช เป็นพระนามาภิไธย¹⁸ หรือในสมัยอยุธยาตอนปลายปรากฏคติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ โดยพบหลักฐานคือในสมัยพระเจ้าปราสาททองพระองค์ทรงโปรดให้สร้างพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์มหาปราสาทบริเวณริมกำแพงพระราชวังหลวง ซึ่งชื่อของพระที่นั่งองค์นี้ตั้งใจตั้งขึ้นโดยให้สอดคล้องกับ ไพชยนต์มหาปราสาทของพระอินทร์โดยตรง

โดยคติการนับถือพระอินทร์นั้นโดดเด่น และชัดเจนมากขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 1 มีหลักฐานเป็นงานทางศิลปะและสถาปัตยกรรมหลายชิ้นที่แสดงให้เห็นว่ารัชกาลที่ 1 ทรงเปรียบพระองค์เองเป็นดังพระอินทร์ สิ่งที่ชัดเจนคือการประกอบพิธีบรมราชาภิเษกในปี พ.ศ.2328 ทรงประกอบพิธีนี้ภายในพระที่นั่งอมรินทราภิเษกมหาปราสาทที่เพิ่งสร้างเสร็จ พิธีดังกล่าวเมื่อประกอบภายในพระที่นั่งที่มีชื่อแสดงความหมายตรงตัวเช่นนี้ อาจจะหมายความว่าทรงอภิเษกพระองค์เองขึ้นเป็นพระอินทร์¹⁹ อีกทั้งที่ประทับก็แสดงให้เห็นเหมือนที่ประทับของพระอินทร์อีกด้วย การแสดงสัญลักษณ์ที่เป็นสื่อหรือแสดงเป็นนัยคือลวดลายบนหมู่หน้าบันพระวิมาน ซึ่งล้วนแต่สลักให้เป็นรูปพระอินทร์ประทับอยู่ในวิมานหรือปราสาท โดยในราชาภิเษกใน พ.ศ.2328 ครั้งนี้พระองค์ทรงตั้งชื่อเมืองหลวงของกรุงรัตนโกสินทร์ว่า กรุงเทพมหานคร บวรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุธยา มหาดิลกภพ นพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถาน อมรพิมาน อวตารสถิตย์ สักกทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์²⁰ โดยคำว่า รัตนโกสินทร์ และสักกทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์ นั้นสะท้อนให้เห็นว่าราชธานีนี้ตั้งใจและเน้นความสำคัญ ให้กับพระอินทร์โดยตรง หรืออาจจะกล่าวได้ว่าราชธานีกรุงเทพนี้เป็นเมืองของพระอินทร์²¹ โดยคติที่เกี่ยวกับเรื่องพระอินทร์ หรือเปรียบราชธานีกรุงเทพฯ เป็นเมืองของพระอินทร์นั้นยังคงสืบต่อมาและยังคงชัดเจนมากยิ่งขึ้น ในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 โดยรูปแบบงานสถาปัตยกรรมและในเชิงสัญลักษณ์ เช่น โปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการก่อสร้างวัดมหาสุทธาราม (งานเริ่มสร้างตั้งแต่สมัย ร.1) ซึ่งตั้งอยู่ในตำแหน่งศูนย์กลางของพระนครให้เป็นวัดที่สมบุรณ์ โดยพระราชทานนามวัดให้ใหม่จากเดิมชื่อวัดมหาสุทธาราม เปลี่ยนมาเป็นวัดสุทัศนเทพวราราม(ภาพที่ 1 และภาพที่ 2) อันมีความหมายว่าเมืองของพระอินทร์ โดยพ้องกับคำว่าสุทัศนมหานคร หรืองานสถาปัตยกรรมที่สะท้อนแนวความคิด

ในเรื่องดังกล่าวอีกก็คือ การสร้างวัดอรุณราชวรารามจนแล้วเสร็จ ด้วยการสร้างพระปรางค์ขนาดใหญ่เป็นสัญลักษณ์ค้ำค้ำศีลธรรมของกรุงเทพฯ (ภาพที่ 3) โดยมีการออกแบบให้มีการจำลองของเขาพระสุเมรุ และมีรูปสัญลักษณ์พระอินทร์ปรากฏอยู่ภายในซุ้มจะนำบริเวณเรือนธาตุของปรางค์²² (ภาพที่ 4)

ดังนั้นพระอินทร์ในบริบทไทยจะพบว่า ไทยใช้พระอินทร์เป็นคติในการตั้งชื่อสถานที่สำคัญต่าง ๆ ให้สอดคล้องกัน ดังเช่นปราสาท หรือที่ประทับของพระอินทร์ หรือแม้แต่ชื่อเมือง ภาพสลักที่เป็นรูปสัญลักษณ์บนหน้าบัน หรือคติ และแนวความคิดในการสร้างสถาปัตยกรรม ซึ่งชุดความคิดนี้เป็นชุดแนวความคิดสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังที่เราจะพบชื่อหรือสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเทพองค์นี้ในพื้นที่ในกรุงเทพฯ หรือในชีวิตประจำวันอยู่เสมอเช่น

ตราสัญลักษณ์ของกรุงเทพฯ รูปพระอินทร์ข้างเอราวัณ (ภาพที่ 5), วัดสุทัศนเทพวรารามฯ มาจากชื่อเมืองสุทศมหานคร คือเมืองของพระอินทร์, พระราชวังสวนจิตรลดา เป็นชื่อของอุทยานหนึ่งใน 6 แห่งบน สวรรค์ชั้นดาวดึงส์โดยมีชื่อเต็มว่าจิตรลดาวัน แปลว่าสวรรค์ที่งดงามไปด้วยไม้เถา²³, วัดป่าสุกข์ สร้างในสมัยร.5 ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์ตำรวจวัดป่าสุกข์วัน ซึ่งมาจาก ชื่อของอุทยานหนึ่งใน 6 แห่งบน สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของสุทศนคร ปาสุกข์แปลว่า สวนมะพร้าว, สวนมิลกวัน (ชื่อของหน่วยงานของกองทัพอากาศที่ 1) สวนมิลกวัน ชื่อของอุทยานหนึ่งใน 6 แห่งบน สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของสุทศนคร²⁴, วิทยาลัยวชิราวุธวิทยาลัย (โรงเรียน) มาจากคำว่า วชิร, วชิระ เป็นชื่อของอาวุธของพระอินทร์ หรือ แปลว่าสายฟ้า ดังปรากฏในรูปตราสัญลักษณ์ ของสมาคมนักเรียนเก่าวิทยาลัยวชิราวุธวิทยาลัย(ภาพที่ 6) เป็นต้น

สรุป

พระอินทร์ตามที่กล่าวมาข้างต้นนั้น เป็นชุดความเชื่อของสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเรื่อยมา จวบจนเมื่อถึงปัจจุบัน หากแต่ความเชื่อนั้นได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น โดยคาดว่าเป็นช่วงเวลาไม่เกิน 1 ศตวรรษนี้เอง กล่าวคือ พระอินทร์ตามความรู้ของคนทั่วไป ที่ไม่ได้เรียนหรือมีความเกี่ยวข้องใด ๆ กับประวัติศาสตร์ศิลปะเลย จากทุกช่วงอายุที่ผู้เขียนสัมภาษณ์แบบสุ่ม พบว่าในปัจจุบันจะทราบเพียงคำว่า ‘พระอินทร์’ คือเทพที่มีกายสีเขียว และอยู่บนสวรรค์เท่านั้น และหากกล่าวถึงเทพ หรือเทวดา ก็มักจะได้ยินชื่อมากมาย แต่ชื่อ ‘พระอินทร์’

จะมีคนพูดถึงน้อยมาก ซึ่งต่างจากที่เราพบพระอินทร์ในงานจิตรกรรม ประติมากรรม ที่เกิดจากศรัทธาทางพุทธศาสนา ที่ส่วนใหญ่มักสร้างในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์แทบทั้งสิ้น ทั้งนี้ผู้เขียนจึงสันนิษฐานเอาไว้ว่า พระอินทร์ ผู้ยิ่งใหญ่ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในยุคที่ศาสนาพุทธรุ่งเรือง และศาสนาพราหมณ์-ฮินดูไม่ได้รับความนิยม ถูกลดบทบาทลงโดยการนำมาเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ต่อมาเมื่อศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกลับมาได้รับความนิยม ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูก็ไม่นำพระอินทร์กลับไปเชิดชูเหนือสุดอีกครั้ง หากแต่ว่าสร้างเทพองค์ใหม่ขึ้นชื่อว่า พระตรีมูรติ และลดบทบาทพระอินทร์ลงเป็นเทพชั้นรอง โดยมีฐานะต่ำกว่าพระตรีมูรติ ซึ่งเป็นการอวดทวารของพระศิวะ พระวิษณุ และพระพรหม ได้รับความนิยมพระอินทร์ในศาสนาพุทธนั้น ทราบกันโดยทั่วไปว่าเป็นเทพ ดูแลสวรรค์ชั้นสูงสุดปรากฏอยู่ในไตรภูมิ ซึ่งมักพบว่ามีกรเขียนเรื่องราวไตรภูมิเอาไว้ตามจิตรกรรมฝาผนัง โดยเฉพาะงานจิตรกรรมฝาผนังสมัยต้นรัตนโกสินทร์นั้นคงหมายถึงคนไทยรับความเชื่อเรื่องพระอินทร์เข้ามาทางพุทธศาสนา และรับรู้เรื่องราวพระอินทร์ในแบบที่ว่า พระอินทร์เป็นสาวกพระพุทธเจ้า และเป็นเทวดาที่ยิ่งใหญ่ จึงปรากฏความเชื่อที่มีความเกี่ยวข้องกับพระอินทร์จำนวนมาก โดยคนไทยให้พระอินทร์เป็นคติในการตั้งชื่อสถานที่สำคัญต่าง ๆ ให้สอดคล้องกัน ดังเช่นปราสาท หรือที่ประทับของพระอินทร์ หรือแม้แต่ชื่อเมือง ภาพสลักที่เป็นรูปสัญลักษณ์บนหน้าบัน หรือคติและแนวความคิดในการสร้างสถาปัตยกรรม ซึ่งชุดความคิดนี้เป็นชุดแนวความคิดสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ดังที่เราจะพบชื่อหรือสิ่งต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเทพองค์นี้ในพื้นที่ในกรุงเทพ หรือในชีวิตประจำวันอยู่เสมอ หากแต่ความสำคัญของพระอินทร์ค่อย ๆ ลดลงไปตามกาลเวลา เหตุผลอาจเกิดจากมีความนิยมในเทพองค์อื่น ๆ เพิ่มมากขึ้นจำนวนมาก เช่น พระพระพิฆเนศ จตุคามรามเทพ พระวิษณุ เป็นต้น จึงทำให้พระอินทร์นั้นไม่ได้ถูกกล่าวถึง จนกระทั่งคนไทยรุ่นหลังที่ไม่ได้สนในพุทธประวัติ หรือว่าประวัติศาสตร์ศิลปะจดจำพระอินทร์ได้เพียงแค่เรื่องราวตามที่เรียนมาในระดับประถม ว่า พระอินทร์ ผู้มีการเชี่ยวชาญเป็นเทวดา และอาศัยอยู่ในสวรรค์เท่านั้นเอง

อ้างอิง

- 1 ชาตรี ประภิตนนทการ, "คติพระอินสมัยร.1: อุดมการณ์รัฐ พุทธศาสนา และสถาปัตยกรรม", ศิลปวัฒนธรรม, 30, 6 (เมษายน 2552): 90.
- 2 เรื่องเดียวกัน, 90.
- 3 ผาสุก อินทราวุธ, "ดาวดึงส์: สวรรค์ของศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาพุทธ", ดำรงวิชาการ, ปีที่ 3, ฉบับที่ 5 (มกราคม-มิถุนายน): 101.
- 4 ชษ ดิงส์วุฒิ, "เอกสารประกอบการบรรยายเรื่อง คัมภีร์ในศาสนาฮินดู ระบบสัญลักษณ์ใน อินเดียสมัยพระเวท" (หลักสูตรปริญญาโท โครงการพิเศษ, ปีการศึกษา 2553), 35.
- 5 จำนงค์ ทองประเสริฐ, ผู้แปล, บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย ภาค 1, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2540), 14.
- 6 ศานติ ภัคดีคำ, พระอินทร์ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2556), 29.
- 7 สุนทร ณ รังสี, ปรัชญาอินเดียประวัติและลัทธิ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), 18.
- 8 ผาสุก อินทราวุธ, "ดาวดึงส์: สวรรค์ของศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาพุทธ", ดำรงวิชาการ, 3, 5 (มกราคม-มิถุนายน): 101.
- 9 วัชพนีย์ เสนาะลำ, "คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมเขมรในประเทศไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาตรี ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ปีการศึกษา 2530), 15.
- 10 สุวรรณ สุวรรณเวโช, พื้นฐานความเชื่อของคนไทย, (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ 1991, 2546), 101.
- 11 ผาสุก อินทราวุธ, "ดาวดึงส์: สวรรค์ของศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาพุทธ", ดำรงวิชาการ, 102
- 12 เกื้อพันธุ์ นาคบุปผา, "พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลีและวรรณคดีไทย" (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร มหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), 135.
- 13 ผาสุก อินทราวุธ, "ดาวดึงส์: สวรรค์ของศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาพุทธ", ดำรงวิชาการ, 3, 5 (มกราคม-มิถุนายน) 97.
- 14 เรื่องเดียวกัน.
- 15 เรื่องเดียวกัน, 103.
- 16 ชาตรี ประภิตนนทการ. คติพระอินสมัยร.1 : อุดมการณ์รัฐ พุทธศาสนา และสถาปัตยกรรม, 86.

- 17 ผาสุก อินทราวุธ, "ดาวดั่งส์: สวรรค์ของศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาพุทธ", ดำรงวิชาการ, 102
- 18 ชาตรี ประทีปนันทการ. คติพระอินสมัยร.1 : อุดมการณ์รัฐ พุทธศาสนา และสถาปัตยกรรม, 83.
- 19 เรื่องเดียวกัน, 88.
- 20 เรื่องเดียวกัน, 90.
- 21 เรื่องเดียวกัน.
- 22 เรื่องเดียวกัน, 90.
- 23 เรื่องเดียวกัน, 106.
- 24 เรื่องเดียวกัน.
- 24 เรื่องเดียวกัน.

USSN นุสรุ

- เกื้อพันธุ์ นาคบุปผา, "พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลีและวรรณคดีไทย." วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2520.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ, ผู้แปล. ป่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย ภาค 1. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2540.
- ชาติรี ประกิตนทการ. "คติพระอินทร์.1: อุดมการณ์รัฐ พุทธศาสนา และสถาปัตยกรรม."
ศิลปวัฒนธรรม 30, 6. (เมษายน 2552): 86-106.
- เชษ ดิงสัญลี. "เอกสารประกอบการบรรยายเรื่อง คัมภีร์ในศาสนาฮินดู ระบบสัญลักษณ์
ใน อินเดียสมัยพระเวท." หลักสูตรปริญญาโท ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ
คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร โครงการพิเศษ, ปีการศึกษา 2553.
- ผาสุก อินทรารุช. "ดาวดึงส์ : สวรรค์ของศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาพุทธ. ดำรงวิชาการ."
3, 5 (มกราคม-มิถุนายน): 97-102.
- วัชธานีย์ เสนาะล้ำ. "คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมเขมรในประเทศไทย."
วิทยานิพนธ์ ปริญญาตรี ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
ปีการศึกษา 2530 .
- ศานติ ภัคดีคำ. พระอินทร์. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, 2556.
- สุนทร ณ รังสี. ปรัชญาอินเดียประวัติและลัทธิ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2545.
- สุวรรณ สุวรรณเวช. พื้นฐานความเชื่อของคนไทย. กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ 1991,
2546.

ภาพที่ 1 (ซ้าย)

วิหารวัดสุทัศนเทพวราราม

ที่มา : กลินธร ราชโอรส. Wat Suthat Thepwararam. เข้าถึงเมื่อ 14 มิถุนายน 2561. เข้าถึงได้จาก <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?search=Wat+Suthat+Thepwararam+%&title=Special:Search&profile=default&fulltext=1&searchToken=4acz-6qjwfhf0n5odcc22xee0d>

ภาพที่ 2 (ขวา)

ภาพพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณภายในหน้าบันพระวิหารวัดสุทัศนฯ

ที่มา : pinterest. God Indra on the three-headed Erawan elephant on the northern padiment of Phra Viharn, Wat Suthat. เข้าถึงเมื่อ 14 มิถุนายน 2561. เข้าถึงได้จาก <https://www.pinterest.com/pin/7177680640561089/>

ภาพที่ 3

พระปรางค์ขนาดใหญ่เป็นสัญลักษณ์ศักดิ์สิทธิ์ของกรุงเทพฯ วัดอรุณราชวราราม
ที่มา : Diego Delso. Wat Arun, ein Tempel gelegen in Bangkok. เข้าถึงเมื่อ 14
มิถุนายน 2561. เข้าถึงได้จาก [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Temp-
lo_Wat_Arun,_Bangkok,_Tailandia,_2013-08-22,_DD_37.jpg?uselang=th](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Templo_Wat_Arun,_Bangkok,_Tailandia,_2013-08-22,_DD_37.jpg?uselang=th)

ภาพที่ 4

รูปสัญลักษณ์พระอินทร์ปรากฏอยู่ในซุ้มจระนำบริเวณเรือนธาตุของปราสาท
ที่มา : pinterest. Indra on Erawan elephant (Airavata), the main prang of
Wat Arun. เข้าถึงเมื่อ 14 มิถุนายน 2561. เข้าถึงได้จาก <https://www.pinterest.com/pin/7177680640580757/>

ภาพที่ 5 (ซ้าย)

รูปตราสัญลักษณ์ของกรุงเทพฯ รูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ

ที่มา : Thailand Creative & Design Center. Creative Knowledge. เข้าถึงเมื่อ 14 มิถุนายน 2561. เข้าถึงได้จาก <http://www.tcdc.or.th/articles/design-creativity>

ภาพที่ 6 (ขวา)

รูปตราสัญลักษณ์ของสมาคมนักเรียนเก่าวชิราวุธวิทยาลัย เป็นรูปหนึ่งในอาคารของพระอินทร์คือ วัชระ

ที่มา : logosociety. ตราสัญลักษณ์ 100 ปี วชิราวุธวิทยาลัย. เข้าถึงเมื่อ 14 มิถุนายน 2561. เข้าถึงได้จาก <http://logosociety.blogspot.com/2010/06/100.html>